

Malik Bin Nebi’de Sömürülebilirlik Olgusu

Tamer YILDIRIM*

The Fact of Colonizability in Malek Bennabi

Citation/©: Yıldırım, Tamer, (2011). The Fact of Colonizability in Malek Bennabi, Mîlel ve Nihal, 8 (2), 33-52.

Abstract: This article examines Malek Bennabi’s concept of colonizability. Bennabi is a prominent thinker known by his works about the conditions of renaissance of the modern Islamic society. Bennabi has deeply studied the core of problem of civilization. According to Bennabi, moral and social function of religion contributes in the establishment of civilization on a large scale. Colonization of minds has driven Muslims towards a state of moral and psychological decay. He contends that the causes of the Muslims’ decline did not come from outside but most importantly there are some internal causes. The people are only colonized because of that they are able to be colonize. Consequently, Bennabi considers the dead ideas as causing the basis for colonization and expresses it as colonizability.

Key Words: Malek Bennabi, Colonizability, Civilization, Islamic Society.

* Yrd. Doç. Dr. Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi ABD
[tameryildir@hotmail.com].

Atıf/©: Yıldırım, Tamer, (2011). Malik Bin Nebi’de Sömürülebilirlik Olgusu, Mîlel ve Nihal, 8 (2), 33-52.

Öz : Bu makale Malik Bin Nebi’nin sömürülebilirlik kavramını incelemektedir. Bin Nebi modern İslam toplumunun yenilenmesinin koşulları hakkındaki kitaplarıyla tanınan önemli bir düşünürdür. Medeniyet probleminin özünü derinlemesine incelemiştir. Bin Nebi’ye göre dinin, ahlaki ve sosyal fonksiyonu, medeniyet kurulmasına büyük ölçüde katkıda bulunur. Zihinlerin sömürgeleşmesi Müslümanları ahlaki ve psikolojik bir çözülmeye doğru götürmüştür. O, Müslümanların gerilmesine neden olan sömürgeleşme probleminin dışarıdan değil, içeriden kaynaklandığını iddia etmiştir. İnsanlar sadece sömürülebilir olduğundan sömürgeleştirilir. Sonuç olarak Bin Nebi, sömürgeleşmenin temel sebebinin ölü fikirler olduğunu düşünür ve bunu sömürülebilirlik olarak ifade eder.

Anahtar Kelimeler: Malik Bin Nebi, Sömürülebilirlik, Medeniyet, İslam Toplumu.

Giriş

Sömürgecilik, bulunduğu her yerde olduğu gibi, İslam ülkeleri için de yıkıcı bir süreç olmuştur. Özellikle zihinlerdeki sömürgeleştirme devam ettiğinden, bu süreç tamamıyla sona erdirilememiştir. 1950’lerden sonra resmi sömürgeciliğin sona ermesi, Batı’nın Ortadoğu, Afrika veya Arap dünyasındaki bilimsel ve kültürel etkisinin bitmesiyle sonuçlanmamıştır. Bazı bakımlardan, neo-sömürgecilik olarak tanımlanan Batı’nın etkisi daha da artmıştır. Zira fiili sömürgecilik görünür ve mücadele etme şekli belli olduğundan ortadan kaldırılması kolaydır. Fakat fikri ve düşünsel sömürgeleşmenin aşılması çok kolay olmayacaktır. Çünkü bu iki şekilde mücadeleyi beraberinde getirmektedir. Birincisi sömürge güçleriyle, ikincisi sömürgeleştirilen yerli zihinlerle. Bu yazıda bu sömürülebilirlik anlayışının ne olduğu, nasıl aşılabileceği ve oryantalizmle ilişkisi çağdaş İslam düşünürlerinden Malik Bin Nebi’nin (1905–1973) değerlendirmeleriyle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bin Nebi’yi temel olarak almamızın nedeni, onun sömürgeleştirilmiş bir ülkede dünyaya gelmesinin veya sömürgecilik meselesine yaklaşım biçiminin yüzeysel bir başkaldırı veya buna övgüyle yetinme gibi bir halden ziyade, gerçek anlamda sömürgecilikten nasıl kurtulunabileceğinin yollarını belirtmesidir. Ayrıca Batı kültürünü Fransa’da öğrenen ve orada eğitim gören Bin Nebi

diğer entelektüellerden farklı olarak Batı’yı dışarıdan bakarak değil içeriden görerek ele almıştır. Yükseköğrenimini Batı’da gördüğünden eğitim açısından Batı’lı bir ürün olarak değerlendirilmesine rağmen, İslam’a olan inanç ve teslimiyetini terk etmeyen, evrensel insani çabalara olumlu bir katkıda bulunmayı ve onun bir parçası olmayı mümkün kılan özeleştiriciliği daha yüksek seviyelerine ulaştırmayı başarmada büyük mesafeler kat eden bir düşünürdür.¹ Müslümanların kaderini ilgilendiren konularla hem bir sosyolog hem de bir düşünür olarak ilgilenmiştir. Bu anlamda İslam ülkelerinde tanınmasının en önemli sebebi sömürü ve medeniyet hakkındaki gerçekçi değerlendirmeleri olmuştur.

Sömürgeciliğin Çeşitleri

Bin Nebi siyasi açıdan sömürgeciliği hayata doğrudan müdahale etmeyen liberal sömürgecilik ve hayatın en küçük teferruatına karışmaya kadar varan totaliter sömürgecilik olmak üzere ikiye ayırır.² Fakat sömürgeciliğin her iki kısmının da sömürgecinin yeniden kendine gelememesi için, her türlü iffet, asalet ve faziletleriyle mücadele edeceğini belirtir.³ Sömürgeciliği Avrupa Uygarlığının Avrupa sınırlarının ötesine taşınması⁴ olarak değerlendiren Bin Nebi, sömürgeciliğin tarihini Avrupa için Amerika’nın keşfiyle

¹ Abdulvehhab el-Efendi, “Kendi Hareketimizi İncelemek; Kinizmsiz Bir Sosyal Bilim”, *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, der. Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 321–2. Malik Bin Nebi’nin öğrenciliğini yapmış olan Raşid bin İsa’nın da belirttiği gibi “Malik Bin Nebi’yi diğer düşünürlerden, ilim adamlarından farklı kılan, onun Batı’yı çok iyi bilmesidir. Diğer düşünür ya da ilim adamları Batı’yı dışarıdan bakarak eleştiriyorlar. Bin Nebi ise Fransa’da yaşadı ve orada eğitim gördü. Batı kültürünü Fransa’da öğrendi ve içerden gördü, tıpkı İkbal gibi. Eğer Batı dilini bilmiyorsan, içerden görmemişsen nasıl eleştirebilir ya da ele alabilirsin.” Raşid Bin İsa İle söyleşi, “Türkiye, Tarihi Görevini Yerine Getirmek İçin Geri Dönüyor” *Özgün Duruş*, 10-05-2010.

² Malik Bin Nebi, *Vichetü’l-Alemi’l-İslâmî*, trc. Abdüssabur Şahin, 5. bs., Dımaşk: Dârü’l-Fikr, 1986, s. 108-109.

³ Malik Bin Nebi, *Vichetü’l-Alemi’l-İslâmî*, s. 110–113. Bin Nebi, sömürgeleştirmenin politikacıların gözüyle değil sosyologların gözüyle ele alınması gerektiğini belirtir.

⁴ Malik Bin Nebi, *Teemmülat*, 5. bs., Beyrut: Dârü’l-Fikri’l-Muasır, 1991, s. 45–46.

başlatır.⁵ Bu anlamda sömürü kültürüne sahip olanlar, kendi menfaatlerine uyması için sadece toplumları değil, insanlık tarihini de parçalamış ve bölmüşlerdir. Onu bir bütün olarak ele almaktan kaçınmışlardır – hatta tarihsel olarak İslam’ın hâkim olmuş olduğu yerlerde İslam Medeniyeti yokmuş gibi davranmışlardır-. Meselenin köklerine inince şu görülmektedir ki, Amerika’nın keşfiyle başlayan bugünkü Batı medeniyeti, yine bir sömürgeci medeniyet olan Roma’nın sömürgecilik ananelerinin yeniden diriltmiş hali gibidir. Sömürgecilik bundan dolayı tarihi akış içinde geriye doğru bir gidişi ifade etmektedir.⁶ Genel olarak bakıldığında sömürgecilik tarihin kaydettiği en büyük tahribattır. Zira sömürgecilik politikası deyince sömürgeciler bundan kargaşa, karıştırma, ihtilaf vasıtalarını kullanmak manasını çıkarmaktadır ki sömürgecinin sömürülme ömrü uzatılabilir.⁷ Uygulamalarına bakıldığında da görülen şey bunlardır.

Sömürgecilik konusunda Bin Nebi’nin yaptığı bir ayırım daha vardır ki bu; kendisinin icadı olan sömürgeciliğin içsel olarak kabullenilmesi yani ‘içsel sömürgecilik’ (colonisabilité, el-kâbilîye li’l-isti’mâr, sömürülebilirlik)⁸ ile ‘dış sömürgecilik’ tir.⁹

⁵ Malik Bin Nebi, *Kültür Sorunu ve Bir Toplumun Doğuşu*, çev. Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000, s. 137.

⁶ Malik Bin Nebi, *Cezayir’de İslama Yeniden Doğuş*, çev. Ergun Göze, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1973, s. 117. Bin Nebi hegemonya güçlerinden kurtarılmış bir üçüncü dünya düşüncesini dile getirerek özellikle Bandung konferansı gibi toplantılarda Müslüman olsun veya olmasın Batı emperyalizmine yönelik Asya, Afrika ve Latin Amerika’nın sömürüden kurtulmasının savunucusu olmuştur.

⁷ Malik Bin Nebi, *Vichetü’l-Alemi’l-İslâmî*, s. 112–113. Bin Nebi’nin genel kabulüne göre Batı’yla karşılaşmadan önce Müslüman dünya tüm içsel dinamiklerini ve canlılığını yitirmiş ve sömürülebilir duruma gelmiştir.

⁸ Bu kavram Türkçeye sömürge edilebilirlik, sömürüye yatkınlık, sömürülmeye yatkınlık şeklinde tercüme edilebilirse de ‘sömürülebilirlik’ şeklinde çevirmeyi daha uygun gördük.

⁹ Sömürülebilirlik kavramı ilk olarak Hasan el-Benna tarafından kullanıldığı söylense de kavramı fikirsel anlamda bir bütün olarak Bin Nebi ele almıştır. Kavramla ilgili olarak Hasan el-Benna’ya ait ve Malik Bin Nebi tarafından alıntılanan cümle şöyledir. “Emperyalizmi ruhlarınızdan atın, o da sizin topraklarınızı terk edecektir”. R. Mitchell, *The Society of The Muslim Brothers*, London, Oxford University Press, 1966, s. 230. Ayrıca Ömer Muskavi, Bin Nebi’nin sömürülebilirlik terimini Muvahhidler devrinden sonraki Müslümanların toplumsal bir hastalığı olarak değerlendirmektedir ki kanaatimizce bu doğru bir

Sömürülebilirlik

Konunun asıl incelenmesi gereken yönü burasıdır yani insanların psikolojik ve sosyal açıdan sömürge olmaya hazır olmaları kavramıdır.¹⁰ Bu kavramlaştırmaya Malik Bin Nebi, özellikle sömürgecilik olgusuna yönelen toplumsal ve siyasal tepkilerin, ulusal hareketlerin eylem düzeyinden farklı mücadele boyutlarına dek hepsini kuşatacak bir tepkiyi oluşturamaması sonucunda ulaşmıştır.¹¹ Sömürgecilik olgusunu salt siyasal boyutuyla değil uygarlık boyutuyla ele almıştır.¹² Bu noktada sömürgecilik dramının iki yönünün görülmesine işaret etmiştir: Kültür terimleriyle ifade edilen sömürülebilirlik ve sömürgecilik.¹³ Bin Nebi'ye göre sömürülebilirlik tarihin belli bir devrinde onu yaşayan bütün üçüncü dünya ile ilgili bir fenomendir. Bir anlamda bu, sömürge sonrası dönemin hala kültürel tahakkümü içerdiğini ifade etmektedir. Çünkü sömürgeci faktörü hayatın her safhasında sömürge ruhuna uygun bir gevşeklik empoze etmiştir. Tabiatın ve onun kanunlarıyla savaşmaktan korkan bir sömürge elde etmek için çalışmışlar ve sonuçta sömürge idaresi sömürülenlerin nasıl düşünmesini istemişse öyle düşünmüş ve kendilerini öyle görmüşlerdir. Yani sömürge idaresi insanları hangi noktada görmek istemişse orada durmalarını sağlamıştır.¹⁴ Bir alışkanlık haline almış alan bu durum, halkların psikolojilerinden, zevklerinden, düşüncelerinden ve alışkanlıklarından türeyerek gelişmiştir. Bu, -dış müdahale olsa da- sosyal evrimdeki bir başarısızlığı ifade eder. Özellikle gelişmiş ülkeler ve

değerlendirme değildir. Bkz. Ömer Muskavi, "Takdim", *fi Mehebbi'l-Ma'reke:İrhasatü's-Sevre*, Malik b. Nebi, Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1981, s. 7-9.

¹⁰ Sömürülebilirlik kavramı psikolojik bir duygudur. Dolayısıyla hem sömürgeciliğe karşı mücadele yapamaz hale getirir hem de sömürgeciliğin misyonunu kolayca gerçekleştirmesini sağlar.

¹¹ Ali Kureysi, *et-Tağyirü'l-İctimai inde Malik b. Nebi*, Kahire: ez-Zehra li'l-İlmi'l-Arabî, 1989, s. 51. Frantz Fanon'un eserleri –özellikle *Yeryüzünün Lanetlileri*-sömürgecilik konusunun Bin Nebi'nin zihninde şekillenmesinde etkili olmuştur.

¹² Ali Kureysi, *et-Tağyirü'l-İctimai inde Malik b. Nebi*, s. 41.

¹³ Malik Bin Nebi, *İslam Dünyasında Fikir ve Put*, çev. Cemal Aydın, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992, s. 149.

¹⁴ Malik Bin Nebi, *Cezağir'de İslama Yeniden Doğuş*, s. 120. Sömürülebilir olma durumu Müslümanların yaşadığı özgüven sorunuyla yakından ilgilidir.

onların maddi üretimleri ve araçları ve bilimsel alandaki faaliyetleri bu düşünceyi en fazla besleyen unsurları oluşturmuştur. Bunun sonucunda da İslam dünyasının hareketlerini frenleyen, tekâmülünü etkisiz hale getiren, neticede kargaşa, zaaf ve karışıklık eken sebeplerin, iç faktörler olduğu ve bunlarında sömürgeleştirilmeye müsait olma keyfiyetinden kaynaklandığı görülmüştür.¹⁵ Sömürgeciliğin başlangıcında böyle olmasa da tarihsel süreç daha sonra sömürgecilğe dönüşen ve sömürgeciliği üreten ‘sömürülebilirlik’ ile devam etmiştir. Geline nokta bir anlamda sömürgecilik dış faktörüne bir de iç faktörün ilave olması durumudur ki, bu bizzat içerden gelip insanları sömürgeleşmeye mahkûm eden aşağılayıcı bir faktördür. Dolayısıyla kişi içerdeki aşağılayıcı iç faktörden kurtulduğu zaman dış faktörden de kurtulmuş olacaktır.¹⁶ Bu gerçekleşmeden tam anlamıyla özgürleşmeden/bağımsızlıktan söz etmek mümkün olmayacaktır. Yani sömürülmekten kurtulmak için esas mesele sömürülebilir olmaktan kurtulmaktır.¹⁷ Bu düşünce aynı zamanda insanları asırların birikmiş ataletinden arındırarak değiştirmeyi de içermektedir.

Sömürgeciliği siyasi bir kapris değil tarihi bir zaruret olarak gören Bin Nebi İslam dünyasının uyanmasına sömürgeciliğin sebep olduğunu belirtir.¹⁸ Kendi dönemini dikkate alarak, sömürge-

¹⁵ Malik Bin Nebi, *Vichetü'l-Alemi'l-İslâmî*, s. 94-95.

¹⁶ Malik Bin Nebi, *Cezayir'de İslama Yeniden Doğuş*, s. 121-123. Bin Nebi, işgal edilen ülke ile sömürgeleştirilen ülke arasında bir ayırım yapar. Ona göre işgal edilen bir ülke sömürgeleştirilememiş bireyleri ifade eder; sömürgeleştirilen ülke ise bireyin sömürülebilirliğinin sosyal koşulların tamamında ortaya çıktığını ve onun sömürgecilik için her türlü dış istilaya hazır hale geldiğini belirtir.

¹⁷ Malik Bin Nebi, *Vichetü'l-Alemi'l-İslâmî*, s. 107 Raşid Bin İsa kendisine sorulan “Hocanızla hangi konulardan konuşurdunuz?” sorusuna şöyle cevap vermiştir: “Onunla sömürgeleşme hususunda konuşuyorduk. Müslümanların durumundan bahsediyorduk. Müslümanlar, kim gelirse gelsin teslim olmaya hazırdı, çünkü Müslümanlar zaten sömürge olmak için birilerini bekliyordular”. Raşid Bin İsa İle söyleşi, “Türkiye, Tarihi Görevini Yerine Getirmek İçin Geri Dönüyor” *Özgün Duruş*, 10-05-2010.

¹⁸ Malik Bin Nebi, *Cezayir'de İslama Yeniden Doğuş*, s. 118. İslam dünyasının özellikle entelektüel açıdan uyanmasının asıl sebebi yüzyıllarca engellenen ve biriken enerjinin önündeki engellerin kalkması yani doğal bir süreçtir. Ayrıca bu durum 11. yüzyılın sonlarında başlayan “Haçlı Seferleri”nin etkisine benzetilir zira bu olaydan sonra Müslümanlar siyasi ve manevi olarak daha sağlamlaşmıştır.

ciliğin İslam dünyasını uyutmaya çalışsa da aslında bu dönemin büyük ölçüde değişmeye başladığını¹⁹ Kur'an temelinde belirtmiştir. Bin Nebi'ye göre Kur'an imanun ışığından daha çok aklın ışığında yakından incelenmesi gereken bir bio-historik formül vazetmiştir; "Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirenceye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez." (Ra'd 11).²⁰ Bu ilahi yasa insanın istemesi halinde düşünce, davranış, gelenek ve değerlere ilişkin olumsuzlukları giderip olumlulukları kolaylaştıracak bir irade özgürlüğü sağlayacağı şeklinde yorumlanır.²¹ Bin Nebi, toplumların içinde buldukları konjoktür değiştikçe sorunların da değiştiğini düşünerek Müslümanların gerilemesiyle ilgili olarak Batı'nın ve sömürgecilerin değerlendirmelerine katılmayarak Müslümanların gerilemesinin dıştan değil içten geldiğini ve bunun psikolojik bir yenilgiyi içerdiğini yine Ra'd Suresi 11. ayeti ile açıklamıştır.²²

Bu bağlamda sömürge dönemini yaşamış İslam dünyasının farklı bölgelerinde yeni bir zihniyet oluşturmak için yeni bir İslam tasavvuru geliştirmek isteyen aydınlar, Kur'an'a, sünnete ve topyekûn geleneğe farklı bir yaklaşım sergileme gereği duymuşlardır. Çünkü hem sömürgeleştirilmeye müsait kalmak hem de sömürgeleşmekten kurtulmak mümkün değildir. Bu mesele ancak toplumun tamamının kökten değişmesi, herkesin uygun bir şekilde toplumsal vazifesine adapte olması ve manevi bir liyakat seviyesine çıkması ile mümkündür. Böyle bir toplumun oluşması için bir dönüşümün yaşanması, bunun için de önce toplumu oluşturacak kişilerin düşüncelerinin değişmesi gerekir. Ancak bu şekilde sömürgeleştirilmeye müsait olmaktan kurtulmak mümkün olabilir. Zira sosyal yapı değiştiğinde idari yapı da buna bağlı olarak değişecektir.²³

¹⁹ Malik Bin Nebi, *Vichetü'l-Alemi'l-İslâmî*, s. 117.

²⁰ Malik Bin Nebi, *Cezayir'de İslama Yeniden Doğuş*, s. 43.

²¹ Ali Kureyşi, *et-Tağyirü'l-İctimai inde Malik b. Nebi*, s. 118.

²² Malik Bin Nebi, *Şurutu'n-Nahdah*, trc. Ömar Kamil Sekavi ve Abdussabur Şahin, Nedvetü Malik Bin Nebi ve Daru'l-Fikr, 1979, s. 27-28.

²³ Malik Bin Nebi, *Cezayir'de İslama Yeniden Doğuş*, s. 34.

Genel kabule göre toplumsal kimlik ile kültür, değişime açık ve elverişli kavramlardır. Dolayısıyla dönüşüm ve gelişmeye de müsaittirler. Ancak koşulların buna göre hazırlanması gerekir. Bu anlamda sömürülmeye müsait olma ile ilgili eleştirileri ve değerlendirmeleri, ilk düşünce hareketi ve kültürel değişimi hazırlayan bilinç hedeflemesi olarak görmek gerekir. Ancak bu şekilde geniş bir toplumsal değişimin gerçekleşmesi vuku bulabilir.²⁴ Bunun için de özgürlüğün önce zihinlerde oluşması gerekir. Çünkü insanların zihni sömürgeleştirilmeye müsait iken olacak olan şey iki şekilde tezahür edecek gibi görünmektedir. İlk sömürgecilerin bizi bizden daha iyi bileceği düşüncesinden dolayı bireyin aşağılık kompleksine kapılıp etkinliğinin en aşağıya düşmesi durumudur.²⁵ Bugün bu durum öyle bir hale gelmiştir ki Müslümanlar kültürlerinin maddi ve manevi unsurlarını hatta lezzet ve ihtiyaçlarını bile başkalarından almaktadır ve böyle olunca daha değerli olduğu düşünülmektedir. İkinci olarak bunun tersine Batı'nın kültürel egemenliği sonucu oluşan eksiklik kompleksini bastırmanın bir aracı olarak kendisiyle övünme ve iftihar duyma içgüdüüne yapışmasıdır. Belirtilen bu ikinci durum öncelikle fikir ve vicdanı gerçek zorlukların farkına varmaktan alıkoyan bir teselli aracı olarak, uyuşturucu işlevi göreceğinden²⁶ zihinsel olarak etkinliğin olmaması veya oluşmaması gibi bir duruma sebep olabilir. Dolayısıyla belirtilen her iki husus da Müslümanların durumunu düzeltmede olumsuz bir role sahip olacaktır. Şu sebeple ki, Bin Nebi'ye göre İslam toplumu bugün medenileşme öncesi aşamasındadır. Bunun için harekete geçmeye çalışmakta ama zorlanmaktadır. Yani Müslümanlar uygarlık yoksunu ve uygarlaştırıcı bir eylemi gerçekleştirmeye muktedir görünmemektedir.²⁷ İslam toplumunun bu zorlukları iki değişik tarzda ele alınabilir: 1. Sömürgeci tezi tutanlara göre, kalkınma hamlesinin gecikmesinin faktörü İslam'dır. 2. Milliyetçi tezi savunanlara göre ise suçlu sömürgeciliktir. Bunların her ikisinin

²⁴ Ali Kureyşi, *et-Tağyirü'l-İctimai inde Malik b. Nebi*, s. 186-187.

²⁵ Malik Bin Nebi, *Fikretu Commonwealth İslâmî*, Kahire, Mektebet'ü Ammar, 1971, s. 79.

²⁶ Malik Bin Nebi, *İntâcü'l Müsteşrikin ve Eşeruhû fi'l-Fikri'l İslâmî el-Hadîs*, Kahire, 1970, s. 23.

²⁷ Malik Bin Nebi, *Şurutu'n-Nahdah*, s. 27-28.

kökeninde çok kuşkulu temel bir kusur bulunmaktadır. Birinciler her şeyi İslam'ın sırtına yükleyerek sömürgeciliğin İslam dünyasının bugünkü kaosundan büyük ölçüde sorumlu olduğunu unutturmak isterler. İkinciler de her şeyi sömürgeciliğin sırtına yükleyerek, sorundan hiçbir şeyi gidermeyen, aksine artıran demagogjelerini örtbas etmeye çalışırlar.²⁸ Oysa Bin Nebi İslam Dünyasının çökmesinin İslam'a değil ümmetin tarihteki uygulamalarına atfedilmesi gerektiğine inanır ve Müslümanların geri kalmasının da maddi imkânların azlığından değil daha ziyade fikir darlığı ve gayretlerin dağınıklığından dolayı olduğunu belirtir.

Nihayetinde Müslümanların ataletlerini ifade etme biçimi olan düşünce şekillerini üç maddede özetleyebiliriz;

1. Biz bir şey yapamayız çünkü cahiliz; bu sömürgecilikten doğmuş olan bir vakıadır ve bu cahillik sadece okullarla değil farklı alanlardaki insanların ortak çabasıyla aşılabılır.
2. Biz bir şey başaramayız çünkü fakiriz: bu noktada sorun paranın azlığı değil sermayenin sevk ve idaresidir.
3. Biz böyle bir işe kalkışamayız çünkü başımızda sömürge idaresi var.

Yukarıdaki ilk iki sorun içeriden sömürülmeye müsait ruh halinden neşet etmektedir.²⁹ Belirtilen özellikler hasta bir ruh halinin göstergesidir ve buna sahip olan bireyler içinde buldukları durumdan da muzdariptirler. Bu zehirli düşüncelerin, kültürden veya daha doğru ifadesiyle İslam dünyasının her kurumundan (idari, ekonomik, toplumsal veya eğitsel) temizlenmesi gerekir.³⁰ Yani sömürülenin sömürene karşı koyabilmesi için bazı vasıtalara ihtiyacı vardır ve her şeyden önce sömürülen bunları sömürenden

²⁸ Malik Bin Nebi, *İslam Dünyasında Fikir ve Put*, s. 73.

²⁹ Malik Bin Nebi, *Vichetü'l-Alemi'l-İslâmî*, s. 89.

³⁰ Fevziye Bariun, "Malik Binnebi ve İslam Ümmetinin Fikri Problemleri", çev. Özlem Ertuğ, *İslami İlimler Dergisi*, 1993, C. 1, S. 2, s. 74. Tarihi süreçte sömürülmeye müsait olma keyfiyeti sömürülme hadisesinden önce meydana çıkmaktadır. Sömürgeci, bir bölgeyi yükseltmek için değil felce uğratmak için gelir fakat hiçbir sömürgecinin ilelebet sürdüğü görülmemiştir. Sömürgecilikten kurtulmak için önce bu neticeyi doğuran sömürülmeye müsait olma sebebinden kurtulmak gerekir. Malik Bin Nebi, *Vichetü'l-Alemi'l-İslâmî*, s. 90-93.

beklememelidir.³¹ Çünkü sömürgecilik, her türlü düşünceyi yıkan manevi ve iktisadi kalkınma ile alakalı her türlü entelektüel faaliyetin kökünü kazıyan dolayısıyla yerli kitlenin hayatındaki her türlü hamle imkânına mani olan bir özelliğe sahiptir.

Peki, sorunun çözümü nedir? Aslında bu soru başka bir sorunun cevabında gizlidir. Müslümanlar niçin sömürüye açık bir hale gelmiştir? Bin Nebi bunu Müslüman toplumların hâlihazırda ana modellerine, yani kurucu dönemin belirleyici unsurlarına ihanet etmelerine bağlamıştır.³² Bu, Müslümanlara İslam'a sarıldıkları için değil, ondan uzaklaştıkları için, İslam tarafından verilen bir cezadır.³³ Bundan kurtulmanın yolu da tekrar onları harekete geçiren güçle/ruhla ve bunu elde etmelerini sağlayacak eğitim ile olanaklı hale getirilebilir. Bin Nebi bu güç/ruh kaynağını, kesin bir dille Kur'an olarak belirtir.³⁴ Çünkü Müslümanların medeniyet kurmasını sağlayan şey Kur'an'dı ve Kur'an'ın etkisi azaldıkça İslam dünyası duraklamıştır.³⁵ Yani din, ahlak ve sosyal yönüyle medeniyetin kurulmasına katkıda bulunur. Bu anlamda sorun bir zihniyet değişimidir ve değişimin psikolojik unsurları göz ardı edildiğinde çözüme ulaşmak mümkün olmayacaktır. Sömürge edilebilir durumdaysak mutlaka sömürge hâline getirileceğizdir. Sömürge edilebilir durumdan yakamızı kurtardığımız an sömürge olmaktan kurtulmuşuz demektir. Çünkü belirttiğimiz gibi sömürgeleştirilme, dış faktörlerden daha ziyade iç faktörlerle ilişkilidir. Dolayısıyla dış faktörlere karşı eğitsel yöntemlerle bir insan kişiliği oluşturulmalıdır. Devamında ruhsal ve sosyal değişim gelecektir. Bin

³¹ Malik Bin Nebi, *Vichetü'l-Alemi'l-İslâmî*, s. 94.

³² A. Khaldi, "Önsöz", Malik Bin Nebi, *Cezayir'de İslama Yeniden Doğuş*, s. 12.

³³ Malik bin Nebi, *Müşkiletu'l-Efkâr fi'l Alemi'l İslami*, Kahire, 1971, s. 76.

³⁴ Bin Nebi, Kur'an'a olan bağlılığı ve Müslümanların ona ihtiyacını *Kur'an Fenomeni* adlı kitabının son paragrafında veciz bir şekilde şu cümlelerle belirtir: "Nasıl ki, yerçekimi yasası maddeyi düzenliyor ve evrimin şartlarını belirliyor sa aynı şekilde Kur'an'ın ışığında, din de, kozmik bir fenomen olarak insanın düşüncesini ve medeniyetini düzenler. Böylelikle dinin, hem bir orijinal ruh yasası, hem de fiziki cisimler yasası olarak cihanşümul düzenin bir parçası olduğu müşahade edilir. Hal böyle olunca, İslam insan varlığının bilimi; Kur'an ise, insanların yaratıcılarına dönmelerine yardımcı olması amaçlanan kuralları ve yasaları ihtiva eden bütün insanlığın rehberi olan bir kitaptır." Malik Bin Nebi, *Kur'an Fenomeni*, çev. Yusuf Kaplan, Külliyyat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 285.

³⁵ Malik Bin Nebi, *Vichetü'l-Alemi'l-İslâmî*, s. 42.

Nebi'nin düşüncesinde insan temel unsur olduğundan böyle bir dönüşümde önemli olan fikirlerden ziyade bireylerin bizatihi kendileridir.

Eğitim, sömürülebilir olmayı aşmak için Bin Nebi'nin özellikle ele aldığı bir konudur ve Kur'an ile yakından ilişkilidir. Çünkü eğitim denilince Kur'an eğitimi üzerinde özellikle durulur. Kur'an eğitimiyle kastedilen ise İslam dininin asli formlarından hareketle öğretilmesidir. Sömürgeciler toplumun moralini ve sıhhatini kazandıracak tek ve en ulvi kaynağın din olduğunu bildiğinden sömürge bölgelerinde Kur'an eğitimi veren kurumların açılmasını zorlaştırmış, buralarda çalışacak imam ve müftü tayinlerini kendi menfaatine göre ayarlamıştır.³⁶ Bu durum farklı ülkelerde değişik şekillerde uygulanmıştır.

Bin Nebi'nin kendi ülkesi bağlamında olayı değerlendirecek olursak; Cezayir'de Fransızlar resmi eğitim ve idare dili olarak Arapçayı yasaklamıştır. 1962'den sonra tekrar bu dil canlandırılmaya çalışılmıştır. Sömürge döneminde ve hemen sonrasında Cezayirli dillerini ve dinlerini korumak için oldukça zorlanmışlardır. Bin Nebi eğitim gördüğü dönemde, özellikle Fransızların hem dilleri hem de dinleriyle ilgili her şeyden kendilerini uzaklaştırmaya çalışmalarından yani depersonalizasyona tabi tutulmalarından oldukça muzdarip olmuştur. Bu konuda Abdulhamid Bin Badis'in çalışmaları önemlidir. Bin Badis hem dillerini hem de dinlerini korumaya hizmet etmesi için *Cezayirli Ulema Birliğini* kurmuştur. Birliğin hedefi Cezayirli sömürge okullarında müsamaha gösterilmeyen dilleri, dinleri ve tarihleri hususunda bilgilendirmektir. Bu sıfatla Birlik Cezayir'in Arap-Müslüman kimliğinin sürmesinde hayati bir rol oynadı.³⁷ Bin Nebi de Cezayir Ulema Birliği üyelerini takdir etmiş hatta onların Cezayir kafa yapısının oluşmasında ve ülkedeki kültür önderlerinin hazırlanmasında büyük çaba sahibi

³⁶ Malik Bin Nebi, *Vichetü'l-Alemi'l-İslâmî*, s. 116.

³⁷ Bin Nebi'nin *Kur'an Fenomeni* adlı eseri 1963'te sömürgeci kurtulmuş Cezayir'e döndüğünde ülkesinin hafızasını canlandırmak için açılan eğitim kurumlarında yeniden oluşturularak ortaya çıkmıştır. Eserini, o zamanlar sömürgeci-lerin propagandaları altındaki Müslümanlara bir el kitabı olarak takdim etmiştir.

olduklarını belirtmiştir.³⁸ Bu eğitim kurumlarının karşısında, zihin değişikliğini beraberinde getiren sömürgeci okulları vardı. Sömürülebilirlik denilen şeyin kaynağında bir yönüyle burası bir diğer yönüyle de yurt dışında eğitim gören ve kendi kültürüne yabancılaşan yönetici elit ve entelektüeller bulunmaktaydı. Kendi kültür ve tarihine yabancılaşan bu kişiler, Batı'nın Doğu'ya ilişkin değer ölçülerini ve bakış açısını benimsemektedir. Bu, bir anlamda zihinlerin sömürgeleşmesidir. Buna "oryantalizmin içselleşmesi" de denilebilir. Kendi varlıklarından sıyrılıp Batılı gibi olma gayretindeki bu elitler için, İslam, artık Batı'nın gözündeki İslam'dır.³⁹ Fakat şu da bir vakıa olarak ortada durmaktadır ki, Batı kültürü Müslüman aydınların çekiciliğini arttırmaktadır. Hatta genel olarak bakıldığında oryantalistlerin, Müslümanları ilgilendiren birçok konuda Müslümanlardan daha doğru çalışmalar yaptıkları veya Batı'da eğitim gören bir Müslüman aydınının meseleleri daha rafine bir şekilde ele aldığı düşünülmektedir. Fakat Batı'yı oldukça yakından tanıyan Bin Nebi'ye göre bu tür fikirler ölü fikirlerdir ve sömürge ülkelerdeki trajedinin bir yönünü ifade eder, yani sömürüyü ve sömürüye yatkınlığı. İslam dünyasındaki düşünürlerin büyük bir kısmının düşüncesine karşı olarak Bin Nebi, Batı'nın ayak izlerini takip etmenin ve çözüm için onların modelini taklit etmenin Müslümanların problemlerini çözmeyeceğini, böyle bir fikrin yanıltıcı olduğunu açıkça belirtmiştir. İlginç olan şudur ki, ölü fikir olarak adlandırılan düşüncelerin büyük bir kısmı İslam coğrafyasında ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla olayın gerçek sorumlusu aslında Batı kültürü değil, insanları bu fikirleri seçmeye iten süreç yani yanlış fikri yönelimlerdir.⁴⁰ Bunun aşılması için değişim ve yeniden yapılanma ilkeleri üzerinde -belirttiğimiz gibi- toplumsal bir eğitim uygulanmalıdır. Fakat bu ancak Batı'dan aldığımız ahlaki çözücü unsurların bertaraf edilmesiyle gerçekleşebilir.

³⁸ Malik Bin Nebi, *Savaş Esintisi; Sömürünün Gerçeği*, çev. Salih Özer, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 1997, s. 129.

³⁹ Hakan Mertcan, "Oryantalizm-Sömürgecilik İlişkisi: Batılı Fatihlerin Kılıcından Alaaddin'in Lambasına Uzanan "Aşk"ın Bitmeyen Kanlı Serüveni", *Milel ve Nihal*, C. 4, S. 2, 2007, s. 26-27.

⁴⁰ Malik Bin Nebi, *Savaş Esintisi; Sömürünün Gerçeği*, s. 131.

Bin Nebi, ayrıca İslam dünyasında modernist ve reformcu diye ayırdığı iki farklı yönelimden bahseder ve bunların oluşmasını sömürgecilere bağlar.⁴¹ Bin Nebi, özellikle modernist hareket taraftarı olanların medeniyetinin sömürge için yeteri kadarını getiren Avrupa’nın yerli mektepleri dediği kültür bagajlarıyla oluşmasında etkili güç oluşturduğunu ve medreselerin önceyle bağları kesmeye çalışırken bu okulların Batı’yla teması sağladığını belirtir. Fakat bu İslam dünyasının menfaatini sağlamamıştır. Çünkü Avrupalı, İslam dünyasını medenileştirmeye değil sömürgeleştirmeye gelmiş ve İslam dünyası ile münasebetlerinde Hıristiyan ruhu her şeyden çok bir sömürgeci ruhu şeklinde tezahür etmiştir. Avrupa kültürü bir medeniyet eseri değil Avrupa emperyalizmi ve hâkim ırk anlayışının şekil değiştirmiş hali olmuş ve kendi dışındaki insanlığı bir yükselme basamağı olarak görmüştü. Bundan dolayı Bin Nebi sömürgecilik fikrinin çözümünü özellikle Avrupa’nın ‘ötekilerin dünyasını’ kabul etmesinde ve ona saygı göstermesinde bulmuştur.⁴² Sonuçta sömürgecilik İslam dünyasında iki hareket meydana getirmiştir: İslami şuura bağlı reformcu hareket ve kaynağı Avrupa olan yeni bir sosyal çığırdan mülhem modernist hareket. Her iki hareket de tam teessüs edememiştir. Zira her ikisi de ana kaynaklarına ulaşamamıştır. Şöyle ki reformcular İslam düşüncesinin köklerine inememiş, modernistler de Batı düşüncesinin temellerine ulaşamamıştır.⁴³

Fakat Batı’nın bu faaliyetleri Müslümanların uyanmasını da beraberinde getirmiştir. Yani sömürgecilik Müslüman toplumlarda nesnel olarak arkaizmin etkenlerini güçlendirmiştir. Çünkü Avrupa’nın varlığı sömürge çıkarları açısından can alıcı sektörlerde

⁴¹ Fransız kültürü ve sömürgecilik altında yazılarını yazan Malik bin Nebi’nin modern İslam’da ahlaki ve sosyal kaos olarak gördüğü şeyden huzursuz olmuştur. İbrahim M. Abu-Rabi’, *Intellectual Origins of Islamic Resurgence in the Modern Arab World*, State University of New York Press, Albany, 1996, s. 16.

⁴² Malik Bin Nebi, *Savaş Esintisi; Sömürünün Gerçeği*, s. 30.

⁴³ Malik Bin Nebi, *Vichetü’l-Alemi’l-İslâmî*, s. 63–73. Bin Nebi’ye göre “Cemaleddin Afgani reformcu hareketin başlatıcısıdır. Devamında Muhammed Abduh vardır ve Abduh’un *Tevhid Risalesi* İbn Haldun’dan beri bir şey üretmeyen Müslümanların muhitinden çıkan bir eserdir”. Malik Bin Nebi, *Vichetü’l-Alemi’l-İslâmî*, s. 48–55. Fakat Bin Nebi’nin bütün İslam külliyatını bilmesi mümkün değildi. Dolayısıyla bu yargısını ihtiyatla karşılamak gerekir.

ayrımcı bir modernleşmeyi teşvik etmekle birlikte İslam ülkelerinde çoğunlukla ekonomik ve sosyo-kültürel gerilemeleri yaratan etken olmuştur. Bunun kökeninde sömürgeciliğin Müslümanlar tarafından haçlı seferleri olarak algılanması yattığından farklı savunma tepkilerine sebep olmuştur. Bazıları sömürgeciliğe karşı cihadı savunurken bazıları esas olarak İslam'ın ahlaki ruhi açıdan yeniden canlanması üzerinde durmuştur. Müslümanlar bu "Avrupa'ya karşı oluş sürecinde" olayların akışının etkisiyle kendilerini sosyo-kültürel bir değişim içinde bulmuşlar ve bu noktada modernleşmeci evrim yanlıları ile klasik normları ve değerleri savunanlar arasında bir gerginlik başlamıştır.⁴⁴ Görünüşte de sömürgeciliğin İslam ülkelerinde sona erdiği, az-gelişmişlik olarak adlandırılan sorunun çözümünü beraberinde getirmemiştir.⁴⁵ Çünkü yeni yönetimlerin çoğu kültürel yeni bir sömürgeciliğin altına girmiştir.⁴⁶

Sömürgeciliğin Destekçisi Olarak Oryantalizm

Bir bilgi üretimi, akademik veya sanatsal bir uğraş alanı olarak nitelendirilmeye çalışılan oryantizm, insanlık dışı bir uygulama olan sömürgecilik ile yakından ilişkili olarak görülmüştür. Bin Nebi de oryantist düşüncenin Müslüman bakış açısına verdiği zararı önlemek için gerek kendi ülkesi içinde gerekse dışında hem yayın hem de konferanslarla çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Hatta Bin Nebi'yi sömürgeciliğe karşı harekete geçiren etkilerden en önemlisi, özellikle genç Müslümanların çoğunun dini eğitimlerini hatta dini tutum ve davranışlarını oryantistlerin çalışmalarından alıyor olması oluşturmuştur. Bu oryantistlerden bazıları özellikle İslam dininin temel referans noktaları konusunda Müslüman bireylerin zihinlerini bulandırmak istemiştir. Oryantist-

⁴⁴ Ali Merad, *Çağdaş İslam, Çağdaş İslam*, çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, t.y. 15-16, 71.

⁴⁵ 1830'lu yıllardan sonra özellikle çağdaş bilimsel hareket ve sanayileşmenin toplumsal sonuçlarının ortaya çıkmasıyla Avrupa değişmeye başladı. Bu dönemde İslam ülkeleri kendilerini sömürünün ağında buldukları için böyle bir değişimi yaşamamışlardır. Yaşam ve kültürel standartların yükseltilmesi, sendikal haklar vb. değişimler gerçekleşmemiştir. Bilim ve sanayi araçlarından mahrum kalmıştır. Malik Bin Nebi, *Savaş Esintisi; Sömürünün Gerçeği*, s. 36.

⁴⁶ Ali Merad, *Çağdaş İslam*, s. 76.

lerden bazıları “Kur’an ve Hz. Muhammed/sünnet konusundaki olumsuz yaklaşımlarını ve fikirlerini yüksek sesle dile getirirken diğer bir kısmı ise bilim kılıfına büründürerek sunmuşlardır.⁴⁷ Bin Nebi, bu Batılı, oryantalist yaklaşımı İslâmî Araştırmalar ve Kur’ân incelemelerine kadar sirayet eden sakatlayıcı ve duyarlıkları kötürümleştirici ‘dışarı’dan ‘içeri’ye bir bakış olduğunu, çağdaş bir İslâmî diriliş hamlesinin ve medeniyet sıçramasının gerçekleştirilebilmesi için, bu ödünç akıl’ların ve ödünç bakış açılarının terk edilmesi gerektiğini, ondan sonra da her alanda İslâmî bir dil ve duyarlık geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşılmasının kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.⁴⁸

Bin Nebi’nin ifadesiyle sömürülebilirlik, insanların zihinlerine işlemiştir ve özellikle kültürel konuları kendisine çalışma alanları olarak seçen oryantalizm, Batılı güçlere oldukça yardımcı olmuştur. Müslüman kesimden önemli bir grup, oryantalistler ve sömürgeciler arasında gizli kapaklı ilişkiler olduğunu iddia etmiş ve İslam’la ilgili eleştirileri aracılığıyla oryantalistlerin kasıtlı olarak İslami politik etkiyi hatta İslam’ın kendisini yok etmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Yani entelektüel bir disiplin olarak oryantalizm özellikle İslam dünyasındaki sömürge bölgelerini sağlama konusunda Batı ülkelerine yardım etmek için geliştirilmiştir.⁴⁹ Hatta Edward Said gibi bazı batılılar bile oryantalizmi emperyalizmle eşit görmüştür.⁵⁰ Hatta oryantalizm Batı’nın emperyalist güçlerinin

⁴⁷ Malik bin Nebi, *Kuran Fenomeni*, s. 11.

⁴⁸ Malik bin Nebi, *Kuran Fenomeni*, s. 14.

⁴⁹ Bkz. Mohammad S. Raza, *Islam in Britain: Past, Present and Future*, Leicester, Volcano Press, 1991.

⁵⁰ Edward Said’in oryantalizm eleştirisinde temel argümanı Batı’nın Doğu’ya tek, özsel, değişmez bir kimlik empoze ettiği ve bu kültürel nitelemenin Batı’nın ihtiyaçları ve kültürel niteliklerini yansıtır emperyalizmi meşrulaştırması ve Hıristiyanlığı yüceltmesi gibi bazı Batılı çıkarlara hizmet ettiği. Edward Said’in başlıca uğraşısı oryantalizmin geçmişte ideolojik olduğu ve hala da o şekilde kalmaya devam ettiğini göstermek olmuştur. Değerlendirme için bkz. Leonard Binder, “Oryantalizmin Yapıçözümü”, *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, der. Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, s. 208. Bu konuda İslam ülkelerinde en tutarlı bakış açısını ise ülkesinin 150 yıl içinde kaldığı sömürü ruhunu tahlil eden Bin Nebi olmuştur. Fakat Edward Said, *Oryantalizm* adlı kitabında Cezayir konusuna ve pek çok düşünce insanının değerlendirmelerine yer vermesine rağmen Bin Nebi’den ve düşüncelerinden bahsetmemiştir. Oysa

Doğu kültürlerini nesnelleştirdiği ve karaladığı bir kültürel ideolojiyi ifade ettiği belirtilmiştir.⁵¹ Fakat bugün için oryantalist çalışma yapanların, ne hakkında çalışma yaptıklarını tahakküm altına alma gibi bir arzuları ne de onları sömürgeleştirme düşünceleri vardır. Dolayısıyla konu ile ilgili bu tür değerlendirmeler bir değişime uğramak zorunda gibidir. Zira oryantalistlerin başlangıçta özellikle İslam dünyasının geri kalmasıyla ilgili değerlendirmeleri, bilimsel, akademik ve dolayısıyla objektif olmaktan uzaktı.⁵² Fakat bugün için durumun değişikliğe uğradığını görmekteyiz. Kişisel yönelimler veya kurumsal desteklerle bunun dışında kalan çalışmaların olması durumun genel görünüşünü etkilemez. Fakat asıl konumuz olan sömürülebilirlik konusunu böyle mi göreceğiz? Bin Nebi'nin öğrencilerinden Raşid Bin İsa'nın da belirttiği gibi: "Bizim neden sömürülmeye hazır bir hale geldiğimizi anlatmaktan çok bugün özgürlüğümüzü tekrar kazanmaktan bahsetmeliyiz".⁵³ Bunun için Bin Nebi'nin önerdiği yol kısaca şöyle ifade edilebilir; İslam'ı ve günümüzü iyi anlamak ve öğretmek.

Oryantalizm ile Hesaplaşma

Bin Nebi'nin sömürülebilirlik konusundaki değerlendirmelerinin doğruluk payı yüksek olsa da oryantalizm konusundaki değerlendirmelerinde bazı sorunlar bulunmaktadır. Öncelikle Bin Nebi bir anlamda oryantalizmin farklı bir ürünü olarak görülemez mi? Zira çocukluk ve gençlik dönemi kendi vatanında geçse de sömürge okullarında okumuş ve uzun yıllar Fransa'da bulunmuştur. Öğrenim görmüş olduğu kademelerde kendi kültürünün ürünlerini okuduğu gibi karşıt kültürü de iyi öğrenmiştir. Yani eleştirilerinin temel noktaları batılı kaynakların varlığına işaret ediyor gibidir⁵⁴

Bin Nebi'nin özellikle *Müzekkiratu Şahidin li'l-Karn (Yüzyılın Tanışımın Hatıraları)* adlı eseri Cezayirli bir Müslüman'ın neler hissettiğini anlatır.

⁵¹ Curie K. Chong, "Oryantalizm ve Batının Kendini Anlama Sorunu", çev. Özkan Gözel, Tezkire, Sayı: 25, Mart/Nisan 2002, s. 163.

⁵² Bkz. A. L. Tibawi, "English Speaking Orientalism: A Critique of Their Approach to Islam and Arab Nationalism", *The Muslim World*, 53, 1963, s. 298-313.

⁵³ Raşid Bin İsa İle söyleşi, "Türkiye, Tarihi Görevini Yerine Getirmek İçin Geri Dönüyor" *Özgün Duruş*, 10-05-2010.

⁵⁴ Bin Nebi, Fransız sömürgecinin dayatması nedeniyle hayatının ilk dönemlerinde eserlerini Fransızca kaleme almış, ancak Kahire'de Araçcasını ilerlettikten

ve her ne kadar Fransızca yazmaktan sıkıntı duyuyor idi ise de Arapçasını geliştirene kadar bu dilde eserlerini vermiştir.

Sömürgeciliğin veya oryantizmin İslam dünyasındaki düşünce şeklini değiştirdiğinden bahsetmek için öncelikle şu soruların cevabını da vermek gerekir: Sömürgecilik ve onun destekçisi olarak görülen oryantist çalışmalar başlamadan önce İslam dünyasında kimler ve hangi düşünceler mevcuttu? Ve bunları sömürgecilik veya oryantizim mi ortadan kaldırdı?⁵⁵ Bu noktada olumlu görüş bildirmemiz eldeki verilere bakıldığında mümkün olmayacaktır. Bin Nebi’nin belirttiği gibi sömürgecilik, insanlara artık yapmaları gereken şeyleri göstermiş olduğundan İslam dünyasını ataletten kurtarmak için bir dönüm noktası olmuştur. Burada bir tehditten bahsedecek isek asıl tehdit Bin Nebi’nin de işaret ettiği oryantistlerden değil dönüşmüş zihinlerden gelenler olacaktır.

Fakat oryantizmin farklı yönlerden zararları olduğu da bir gerçektir. Şöyle ki, İslam özellikle oryantistlerin faaliyetleriyle ruhundan koparılmış bir entelektüel kategori haline dönüştürüldükçe bazıları onu yaşamaktan çok, hakkında bilgi edinilmesi gereken bir düşünce dizgesi diye algılamaya başlamışlardır. Bu, İslam’ın hayattan uzaklaştırılması anlamına gelir.⁵⁶ Diğer bir deyişle oryantistler üniversitelerde İslam’ı öğrettiklerini söylerken öğrettikleri şey, aslında gerçek İslam olmayıp oryantist yorumun ürünü olan bir İslam’dır.

sonra çalışmalarını Arapça olarak yazmıştır. Hatta Bin Nebi oryantistlerin Kur’an hakkında yaptıkları ve onu en ince ayrıntısına kadar incelemeleri karşısında aynı şeyin Müslümanlarca Eski Ahit’te yapılmasının mümkün olduğunu düşünmüş, kendisinin yazdığı *Kuran Fenomeni* adlı kitabında da Hz. Yusuf kıssasını hem Kur’an hem de Eski Ahit karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Malik Bin Nebi, *Kuran Fenomeni*, s. 185-250.

⁵⁵ Müslümanların ataletini sadece sömürgeciliğe bağlamak doğru değildir. Zira Müslümanlar tarih içinde farklı kırılma noktaları geçirmiştir. Örneğin 9. yüzyılda Yunan felsefi çalışmalarıyla yükselen şüphecilik akımı ve 13. yüzyılın ortalarında Moğol istilası gibi 18. ve 19. yüzyılda uğradıkları mağlubiyet ise yavaş yavaş hem dini gücü tekrar kazanmak hem de teknolojiyi etkin bir şekilde kullanma isteğiyle gerçek özgürlük ulaşılmak istenen yakın bir hedef gibi durmaktadır.

⁵⁶ W. Montgomery Watt, *Muslim-Christian Encounters: Perceptions and Misperceptions*, London: Routledge and Kegan Paul, 1991, s. 107-119.

Diğer bir husus ise oryantalistlerin Müslümanların muadili olmamasıdır. Zira oryantalistlerin ortamları farklı olduğundan, gelişmiş maddi imkânlarına rağmen, İslam dünyası hakkında Müslüman araştırmacılardan daha kaliteli ürünler ortaya koyduklarını söyleyemeyiz. Özellikle zayıf olan iddialarını yeterince incelemeyen ilim dünyasına sunmaları, bu durumun en önemli sebebidir. Konuyu biraz daha açacak olursak, oryantalistler, Müslüman geleneğini incelerken, dış etkenler ve kültürel tarih ile sınırlı bir alanda çalışmışlardır. Geleneğe gücü veren inanç unsuru ihmal edilmiştir. Nihayetinde, din vasıtasıyla kurulan ilişkinin insanî seviyeleri ve tabiatüstü arasındaki karşılıklı ilişkinin karşılaşmasının sonucu olan dinî tecrübe, doğası gereği ruhsal ve sezgisel bir algılamaya dayanır. Bu anlamda analitik veya eleştirel yöntemlerle kavranamaz. Din dışında olanlar, o dini içinde olanların anladığı biçimde anlayamazlar. Bu, kitaplardan öğrenilebilecek bir şey değildir. Oryantalizmin hakim karakteri modernizm olduğundan, İslâm'ı vahye dayalı bir din olarak değil de, tarihsel ve toplumsal bir fenomen olarak görür yani onlar için İslam tarihsel bir saha, bir merak konusu, araştırılması gereken bir alan olmaktan ibarettir. Fakat İslam dini bundan öte bir şeydir.

Ayrıca günümüzde oldukça değişmiş ve çeşitlenmiş ise de klasik dönemde oryantalistler daha ziyade dil araştırmalarına yoğunlaşmıştı. Bir anlamda oryantalist etkinin sınırlılığı söz konusudur. Hatta Muhammed Arkoun, "oryantalistlere klasik metinleri sadece tahkik edip yayımladıkları ama eleştirel bir bakış açısı getirmediği için kızıyorum"⁵⁷ demektedir. Bu noktada oryantalizmi kültürlerin olumsuzlanması için bir araç olarak görmek yerine diyalog imkânına hizmet edecek bir araç olarak görmek daha makul bir çözüm gibi görünmektedir. Fakat bunun gerçekleşmesi için oryantalistlerin İslam'ın kutsal değerlerine karşı düşmanca bir tavır almamaları gerekir.

Buna ek olarak eğer oryantalizmi sömürgeci Batı'nın fikir ve zihniyetini temsil ettiği şekliyle tanımlayacak olursak ortada or-

⁵⁷ Muhammed Arkoun, *el-İslam, Urubba, el-Ğarb; Rıhanatu'l-Ma'na ve İradatu'l-Heymene*, çev. Haşim Salih, Daru's-Saki, 1. Bs., Beyrut, 1990, s. 183.

yantalizmin sömürgecilikle irtibatlı olmayan grubunu nasıl açıklayacağız? Dolayısıyla 'oryantalizmin tarihi' ile günümüzdeki oryantlizmin durumunu farklı olarak ele almamız daha makul gibi görünmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak Bin Nebi, -görüşleri eleştiriye açık olsa da- oryantlizmin ürünü olan eserlerin kültür havzamızı geniş bir şekilde doldurmasına karşın bunu değiştirmek için reddedici veya teslimiyetçi bir tavrın fayda sağlamayacağını bize göstermeye çalışmıştır. Batı'dan ödünç alınan fikirleri kesin bir dille kabul etmemiş ve Müslümanların iç güvenlerini kazanmaları gerektiğini ve sosyal ve kültürel açıdan kendi fikirlerini üretme ve geliştirmede cesur olmaları gerektiğini savunmuştur. Bu fikirleriyle Bin Nebi, modern dönemde değerleri özellikle Batı kaynaklı etkiler altında donan veya yozlaşan Müslümanlara, dinleri yolunda çalışmanın ve yeni bir kültür ve medeniyet yaratmanın yolunu ve bunun şevkini sağlayacak temelleri sunmaya çabalamıştır. Gerçekleşmesinin yolunun özgür beyinlerle ve ruhlarla olabileceğini açıkça göstermiştir.

Kaynakça

- Abu-Rabi', Ibrahim M., *Intellectual Origins of Islamic Resurgence in the Modern Arab World*, State University of New York Press, Albany, 1996.
- Arkoun, Muhammed, *el-İslam, Urubba, el-Çarb; Rihanatu'l-Ma'na ve İradatu'l-Heymene*, çev. Haşim Salih, Daru's-Saki, 1. Bs., Beyrut, 1990.
- Bariun, Fevziye, "Malik Binnebi ve İslam Ümmetinin Fikri Problemleri", çev. Özlem Ertuğ, *İslami İlimler Dergisi*, 1993, C. 1, S. 2, s. 62-74.
- Binder, Leonard, "Oryantalizmin Yapıçözümü", *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, der. Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999. s. 170-224.
- Curie, K. Chong, "Oryantalizm ve Batının Kendini Anlama Sorunu", çev. Özkan Gözel, *Tezkire*, Sayı: 25, Mart/Nisan 2002, s. 163-168.
- el-Efendi, Abdulvehhab, *Kendi Hareketimi İncelemek; Kinizmsiz Bir Sosyal Bilim*, *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, der. Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 312-330.
- Raşid Bin İsa İle söyleşi, "Türkiye, Tarihi Görevini Yerine Getirmek İçin Geri Dönüyor" *Özgün Duruş*, 10-05-2010.

- Khaldi, A., "Önsöz", Malik Bin Nebi, *Cezayir'de İslama Yeniden Doğuş*, çev. Ergun Göze, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1973, s. 9-14.
- Kureyşi, Ali, *et-Tağyîriü'l-ictimai inde Malik b. Nebi*, Kahire: ez-Zehra li'l-İlami'l-Arabî, 1989.
- Merad, Ali, *Çağdaş İslam*, çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, t.y.
- Mertcan, Hakan, "Oryantalizm-Sömürgecilik İlişkisi: Batılı Fatihlerin Kılıcından Alaaddin'in Lambasına Uzanan "Aşk"ın Bitmeyen Kanlı Serüveni", *Milel ve Nihal*, C. 4, S. 2, 2007, s. 11-28.
- Mitchell, R., *The Society of The Muslim Brothers*, Oxford University Press, London, 1966.
- Muskavi, Ömer, "Takdim", Malik Bin Nebi, *fî Mehebbi'l-Ma'reke: İrhasatü's-Sevre*, Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1981, s. 7-9.
- Nebi, Malik Bin, *Cezayir'de İslama Yeniden Doğuş*, çev. Ergun Göze, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1973.
- Nebi, Malik Bin, *Fikrat Kaminwîth İslamî*, Mektebetü Ammar, Kahire, 1971.
- Nebi, Malik Bin, *İslam Dünyasında Fikir ve Put*, çev. Cemal Aydın, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1992.
- Nebi, Malik Bin, *Kur'an Fenomeni*, çev. Yusuf Kaplan, Külliyyat Yayınları, İstanbul, 2008.
- Nebi, Malik Bin, *Kültür Sorunu ve Bir Toplumun Doğuşu*, çev. Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2000.
- Nebi, Malik Bin, *Savaş Esintisi; Sömürünün Gerçeği*, çev. Salih Özer, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 1997.
- Nebi, Malik Bin, *Şurutu'n-Nahdah*, trc. Ömar Kamil Sekavi ve Abdussabur Şahin, Nedvetü Malik Bin Nebi ve Daru'l-Fikr, 1979.
- Nebi, Malik Bin, *Teemmülat*, 5. bs., Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muasır, 1991.
- Nebi, Malik Bin, *Vichetü'l-Alemi'l-İslâmî*, trc. Abdüssabur Şahin, 5. bs., Dimaşk: Dârü'l-Fikr, 1986.
- Raza, Mohammad S., *Islam in Britain: Past, Present and Future*, Volcano Press, Leicester, 1991.
- Tibawi, A. L., "English Speaking Orientalism: A Critique of Their Approach to Islam and Arab Nationalism", *The Muslim World*, 53, 1963, s. 298-313.
- Watt, W. Montgomery, *Muslim-Christian Encounters: Perceptions and Misperceptions*, London: Routledge and Kegan Paul, 1991.

